

Směr a metoda „Wörter und Sachen“

= metoda, při níž se spolu se slovy zkoumají i věci jimi označené

Časopis *Wörter und Sachen* (s podtitulem *Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung*) – 1909–1944

Časopis založil Rudolf Meringer (kromě něj patřili k zakladatelům tohoto publikačního orgánu též švýcarský romanista Wilhelm Meyer-Lübke, finský slavista Jooseppi Julius Mikkola nebo slovinský slavista a etnolog Matija Murko).

Časopis byl nazván podle série článků, které pod tímto názvem publikoval R. Meringer od r. 1904 v časopise *Indogermanische Forschungen*

Zásada zkoumat se slovy i věci jimi označené nebyla v jazykovědě něčím úplně novým; už Jacob Grimm se o ní vyjadřoval, za předchůdce této metody může být dokonce pokládán J. A. Komenský spojováním slov a věcí s didaktickým záměrem v učebnicích

Ianua linguarum reserata

Orbis sensualium pictus

Jazykovědci kolem R. Meringera však zformulovali tuto zásadu zkoumat se slovy i věci, objekty, entity atd., které označují, jako soustavný jazykově teoreticky fundovaný program.

Metodu Wörter und Sachen dále např. používali:

na počátku 20. století např. rakouský romanista Hugo Schuchardt

v 2. polovině 20. století německý lingvista Jost Trier, který objevil pro etymologii důležitost mnoha starých pracovních postupů

ve slovanské etymologii 20. století Václav Machek, autor etymologického slovníku češtiny lexikolog Igor Němec

důraz na ni se kladl i v *Etymologickém slovníku jazyka staroslověnského*, který v letech 1989 až 2022 vznikl v etymologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky v Brně

Ke správné interpretaci daného slova někdy nestačí jen objasnit jeho vnitřní vývoj, ale je třeba zjistit i správné souvislosti věcné, a to zvláště u slov z archaické lexikální vrstvy. Je mnohdy třeba zjistit víc např. o tom, jaké výrobní techniky naši předci používali, jaké měli zvyky, náboženské představy; při analýze slov označujících živočichy, je třeba zjistit podrobnosti např. o jejich způsobu života, o jejich vzhledu apod., při analýze rostlin je třeba zjistit příslušné informace z botaniky apod. Směr a metoda „Wörter und Sachen“ zohledňuje

poznatky z jiných vědních disciplín, např. z historie, archeologie, etnografie, antropologie, přírodních věd apod.

Např.:

Etymologická souvislost *červený* :: *červ* se objasnila díky znalosti staré výrobní techniky, při které se ze speciálních druhů červů získávalo červené barvivo:

stč. *črvený*, p. *czerwony*, srb./ch. *crven*, hl. *čerwjeny* aj.

psl. **čbrviti* ‘barvit červcem’ < **čbrvb*

Tato souvislost je potvrzena např. i v románských jazycích:

lat. *vermiculus* ‘červíček’ → it. *vermiglio*, fr. *vermeil* ‘rudý, červený’

Spojnice *plot* :: *plést* odráží starou techniku zhotovování plotů, kdy se mezi kůly vraženými do země proplétalo proutí.

R. Meringer spojil obecně slovanské slovo *věž* se slovesem *vézt* na základě znalosti staré reálie doložené u balkánských Slovanů: primitivní domek na saňovém podvozku, který je možné zavézt, kam je třeba:

č. *věž*, stč. *věžě* ‘věž, vězení’, dl. *wjaža* ‘obytný dům’, p. *wieža* ‘věž’, str. *véža* ‘stan, kočovnické obydlí’, sln. *véža* ‘předsíň’ < psl. **věža* < **věz-ja* k **vezti*

č. *vlna*, p. *welna*, srb./ch. *vūna*, hl. *wolna* aj. – ie. koř. **welH-* ‘trhat, rvát’ (původně byla vlna ovčím vytrhávána, podobně jako např. husám peří)

na stejnou techniku ukazuje i

psl. **runo* – psl. **rbvati* ‘rvát’

---

most souvisí se slovesem *metat* ‘házet’ – je totiž známo, že naši předkové, pokud potřebovali přejít přes vodní tok, nestavěli komplikované mosty, ale přehodili přes tok kládu, kmen, a po něm přes vodu přešli (fr. *jeter le pont* ‘stavět most’, *jeter* = hodit, metnout)

stsev. *brū*, něm. *Brücke* ‘most’, psl. **brvb* ‘kláda, lávka’ < germ.-sl. **bhrw-* ‘kláda, kmen’ a ‘jednoduchý most (z jednoho kmene)’

---

psl. **oko* :: **okъno*

gót. *augadauro* (pův. *‘dveře pro oko’)

stind. *gavākša*- (pův. *‘volské oko’)

Metoda sémantických paralel, sémantická analogie

- založena na principu komparace: existence určitého konkrétního sémantického vztahu, prokázaného v některém jazyce nebo ve více jazycích, slouží jako podpůrný argument pro uznání téhož výchozího sémantického vztahu mezi lexikálními jednotkami, jejichž etymologická interpretace se teprve hledá

motivační typ ‘skot’ → ‘majetek, peníze’

skot ‘hovězí dobytek’ ← germ.: něm. *Schatz* ‘poklad’, sthn. *scaz* ‘peníze, majetek’, gót. *skatts* ‘peníz’, stsev. *skattr* ‘poklad’, stsas. *skatt* ‘peníze, majetek’, stfríz. *sket* ‘dobytek; peníze’

lat. *pecus* ‘dobytek’ – *pecūnia* ‘peníze, majetek’

stangl. *feoh* ‘skot’ – angl. *fee* ‘odměna, honorář’

tur. *tavar* ‘majetek, skot’ → b. *tavan* ‘zboží’, v dial. též ‘skot’

---

motivační typ ‘řezat, sekát, krájet’ → ‘ukrojený, uříznutý, useknutý kousek (kovu)’ → ‘mince’

r. *rubl* < *ru bit* ‘sekát’

str. *rezan(a)* ‘drobná mince’ < *rezat*’

stsl. *skъlędzъ* ‘peníz’ (č. *šilink*, slk. *šiling*) ← zápgerm. *skillinga- ‘šilink’, něm. *Schilling* < ie. **skel(H)*- ‘řezat, krájet, štípat’

sthn. *scerf*, něm. arch. *Scherf* ‘malý peníz’ < ie. *(*s*)*ker*- ‘stříhat, odkrajovat’

---

motivační typ ‘mávat’ → ‘ocas’

stsl. *opašъ* < psl. *opachati ‘ovívat’

csl. *očesъ* < psl. *očesati ‘odhazovat, ošlehávat’

psl. *ogonъ < psl. *ogъnati sę ‘ohnat se’

csl. *ošibъ* < psl. *šibati ‘šlehat, bít’

něm. *Schwanz* < střhněm. *swanzen* ‘mávat, komíhat’

něm. *Schweif* < střhněm. *sweiften* ‘mávat, komíhat’

Teorie sémantických polí

- vychází z komplexu starobylé životní nebo pracovní situace.

Např. souvislost lat. *planta* 'chodidlo, šlapka' a 'rostlina' vysvětlil J. Trier z komplexní situace sázení rostlin: 'chodidlo' → 'šlapat chodidlem při sázení' → 'sázet' → 'co bylo vysázeno' → 'rostlina'

Souvislost č. *civět* 'koukat do prázdna' a slk. *vycivený* 'vyhublý' – je třeba vyjít z komplexního pohledu na situaci, kdy je někdo tak postižen chorobou nebo stářím nebo trvalým hladem, že schází, hubne (slk. *civiet'* aj., p. dial. *cywać*), hyne (p. dial. *cewać*, *wycywieć* 'zdechnout'), je nečinný, jen tupě zírá před sebe (č. *civět*), pospává, klimbá, spí (dl. *cowkaś*, dial. *cywkaś*) apod.